HOZIRGI O‘ZBEK QISSALARIDA TARIXIY XOTIRA, MILLIY O‘ZLIK VA ZAMON-MAKON POETIKASI

Jo‘rayeva Faridaxon
Pardayeva Shabbona
Bekberganova Zilola
Rustamova Shaxzoda
O‘zMPU talabalari.

https://doi.org/10.5281/zenodo.24373339

Annotatsiya. *Maqolada hozirgi o‘zbek qissalarida tarixiy va milliy xotiraning badiiy talqini, uning qahramonning ma’naviy dunyosi hamda milliy o‘zligini anglashidagi ahamiyati o‘rganiladi. Xotiraning avlodlar davomiyligi, oilaviy qadriyatlar, tarixiy tajriba va ijtimoiy ong bilan aloqasi tahlil qilinadi.*

Shuningdek, xotira lavhalarining zamon-makon poetikasini shakllantirish, retrospektiv kompozitsiyani yuzaga keltirish va asarning falsafiy mazmunini chuqurlashtirishdagi vazifalari yoritiladi. Xotira badiiy asarda individual kechinmalar doirasidan chiqib, milliy ruhiyat va tarixiy ongni ifodalovchi estetik hodisa sifatida talqin qilinadi.

Kalit so‘zlar: *tarixiy xotira, milliy o‘zlik, hozirgi o‘zbek qissalari, milliy ruhiyat, zamon-makon, tarixiy ong, avlodlar davomiyligi, badiiy poetika, retrospektiv kompozitsiya.*

Аннотация. *В статье рассматривается художественная интерпретация исторической и национальной памяти в современной узбекской повести, а также её значение в формировании духовного мира героя и осознании национальной идентичности.*

Анализируется связь памяти с преемственностью поколений, семейными ценностями, историческим опытом и общественным сознанием.

Особое внимание уделяется роли воспоминаний в формировании художественного времени и пространства, ретроспективной композиции и углублении философского содержания произведения.

Память рассматривается как эстетическое явление, отражающее национальную психологию и историческое сознание.

Ключевые слова: *историческая память, национальная идентичность, современная узбекская повесть, национальная психология, время и пространство, историческое сознание, преемственность поколений, художественная поэтика, ретроспективная композиция.*

Abstract. *This article explores the artistic representation of historical and national memory in contemporary Uzbek short novels and its significance in shaping characters’ spiritual worlds and national identity. It examines the relationship between memory, generational continuity, family values, historical experience, and social consciousness.*

Particular attention is given to the role of recollection in shaping literary time and space, retrospective composition, and the philosophical depth of a literary work. Memory is interpreted as an aesthetic phenomenon that reflects national psychology and historical consciousness.

Keywords: *historical memory, national identity, contemporary Uzbek short novels, national psychology, time and space, historical consciousness, generational continuity, literary poetics, retrospective composition.*

Kirish

Xotira insonning individual hayoti bilan bir qatorda xalqning tarixiy tajribasi, ma’naviy merosi va milliy o‘zligini saqlashda ham muhim ahamiyatga ega. Har bir xalqning o‘ziga xos turmush tarzi, urf-odatlari, qadriyatlari, tarixiy voqealari va avlodlar xotirasida saqlanib kelayotgan ma’naviy tajribasi milliy xotiraning mazmunini tashkil etadi.

Badiiy adabiyot ushbu xotirani saqlash va qayta talqin etishning muhim estetik vositalaridan biridir. Yozuvchi tarixiy voqealar, oilaviy xotiralar, ajdodlar merosi va milliy qadriyatlarni obrazlar taqdiri orqali yoritadi. Shu tariqa individual xotira umumxalq xotirasi bilan tutashadi.

Hozirgi o‘zbek qissachiligida xotira hodisasining badiiy talqini insonning o‘zligini anglash, tarixiy ildizlarini idrok etish va zamonaviy hayotdagi ma’naviy mezonlarini belgilash jarayonlari bilan uzviy bog‘liq. Xotira bu asarlarda faqat o‘tmishga murojaat qilish vositasi bo‘lib qolmay, balki bugungi voqelikni tushunish va kelajak oldidagi mas’uliyatni anglash omili sifatida ham namoyon bo‘ladi.

Tarixiy xotira va milliy o‘zlikning badiiy ifodasi

Tarixiy xotira xalqning o‘tmish tajribasini, muhim voqealarini, madaniy merosini va ma’naviy qadriyatlarini o‘zida mujassam etadi. Badiiy asarda tarixiy xotira turli shakllarda namoyon bo‘ladi: tarixiy shaxslar, avlodlar haqidagi hikoyalar, urf-odatlar, oilaviy rivoyatlar, qadimiy makonlar va ramziy obrazlar orqali ifodalanadi.

Hozirgi qissalarda tarixiy xotiraning badiiy vazifasi qahramonning ma’naviy ildizlarini ochish bilan belgilanadi. Qahramon o‘z ajdodlari, oilasi yoki milliy tarixi bilan bog‘liq xotiralar orqali o‘zining kimligini anglaydi. O‘tmish bilan bog‘liqlik uning bugungi hayotdagi qarorlari va qadriyatlariga ta’sir ko‘rsatadi.

Bu jarayonda milliy o‘zlik masalasi muhim o‘rin tutadi. Milliy o‘zlik faqat muayyan millatga mansublikni anglash emas, balki shu xalqning tarixiy tajribasi, ma’naviy merosi va madaniy qadriyatlariga daxldorlikni his etishdir. Badiiy obrazning milliy xotiraga munosabati uning dunyoqarashi, axloqiy qarashlari va ma’naviy pozitsiyasini belgilovchi omilga aylanadi.

Oilaviy xotira va avlodlar davomiyligi

Oilaviy xotira milliy xotiraning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Oila doirasida saqlanadigan hikoyalar, ota-onalar va ajdodlar haqidagi xotiralar, urf-odatlar hamda hayotiy tajribalar avlodlar o‘rtasidagi ma’naviy bog‘liqlikni ta’minlaydi.

Badiiy asarlarda oilaviy xotira ko‘pincha ota-ona obrazi, bolalik xotiralari, ota hovlisi, eski buyumlar yoki oilaviy marosimlar orqali ifodalanadi. Bu detallar oddiy maishiy tasvir vazifasini bajarmaydi, balki qahramonning ruhiy dunyosi va ma’naviy ildizlarini namoyon etadi.

Masalan, ota uyi obrazi ko‘plab nasriy asarlarda insonning bolaligi, oilaviy qadriyatlari va ma’naviy tayanchlari bilan bog‘liq ramziy makon sifatida namoyon bo‘ladi. Qahramonning ushbu makonga qaytishi ko‘pincha o‘z o‘tmishi, yaqinlari va hayotiy qarashlarini qayta anglash jarayoni bilan bog‘lanadi.

Oilaviy xotira orqali yozuvchi avlodlar o‘rtasidagi munosabatlarni ham yoritadi. Katta avlodning hayotiy tajribasi, qadriyatlari va qarashlari yosh avlodning dunyoqarashi bilan qiyoslanadi. Natijada an’ana va yangilanish, o‘tmish va bugun, ma’naviy meros va zamonaviy hayot o‘rtasidagi ziddiyatlar yuzaga chiqadi.

Xotira va zamon-makon poetikasi

Xotira badiiy asarda zamon va makonning o‘ziga xos talqinini shakllantiradi. An’anaviy hikoyachilikda voqealar muayyan vaqt va makon doirasida ketma-ket bayon etilsa, xotira asosidagi tasvirda vaqt qahramonning ruhiy idrokiga bo‘ysunadi. O‘tmishdagi bir lahza bugungi voqelik bilan qorishib, qahramon ongida qayta jonlanishi mumkin.

Bunday holatda makon ham o‘zining oddiy geografik xususiyatlaridan tashqari ma’naviy-psixologik mazmun kasb etadi. Qishloq, shahar, ota hovlisi, bolalikda yashagan uy yoki tabiat manzarasi qahramon xotirasi bilan bog‘liq holda ramziy ma’no anglatadi.

Xotira va makon munosabatida muhim jihat shundaki, bir joy turli davrlarda turlicha idrok etilishi mumkin. Bolalikda quvonch uyg‘otgan makon yillar o‘tib sog‘inch yoki iztirob manbaiga aylanishi ehtimol. Demak, makonning badiiy mazmuni faqat uning tashqi tasviri bilan emas, balki obrazning ruhiy tajribasi bilan ham belgilanadi.

Xotira zamonning subyektiv talqinini ham yuzaga keltiradi. Qahramon o‘tmishdagi voqealarni eslar ekan, ular bilan bugungi hayotini qiyoslaydi. Natijada vaqtning obyektiv davomiyligi va insonning uni ruhiy idrok etishi o‘rtasidagi farq namoyon bo‘ladi. Bu esa qissa poetikasida retrospektiv kompozitsiya, vaqt qatlamlarining almashinuvi va assotsiativ bayon imkoniyatlarini kengaytiradi.

Xotira va tarixiy-ijtimoiy tajriba

Badiiy adabiyotda tarixiy xotira faqat o‘tmish voqealarini qayta hikoya qilish bilan cheklanmaydi. U muayyan davrning inson taqdiriga, ruhiy olamiga va ijtimoiy munosabatlariga ta’sirini ko‘rsatishga xizmat qiladi.

O‘tkir Hoshimovning *Tushda kechgan umrlar* romanida tarixiy davr va inson taqdiri o‘rtasidagi murakkab munosabatlar yoritiladi. Asardagi xotira lavhalari va turli vaqt qatlamlarining almashinuvi orqali qahramonlar hayotida tarixiy voqealar qoldirgan izlar ochiladi.

Bu jihat xotiraning individual va ijtimoiy mazmunini birlashtiruvchi badiiy vosita ekanini ko‘rsatadi.

Isajon Sultonning *Boqiy darbadar* romanida esa insoniyat tarixi, zamon va mavjudlik masalalari falsafiy-estetik talqinga ega. Asarni tarixiy xotira nuqtayi nazaridan o‘rganishda insoniyatning umumiy tajribasi, tarixiy davomiylik va insonning o‘z mohiyatini anglash jarayoniga e’tibor qaratish mumkin.

Bunday asarlarda tarixiy xotira qahramonning shaxsiy hayotidan kengroq mazmun kasb etadi. U muayyan davrning ma’naviy manzarasini, ijtimoiy o‘zgarishlarni va insoniyat tajribasining davomiyligini ifodalashga xizmat qiladi.

Xotiraning ramziy-estetik vazifalari

Hozirgi qissalarda xotira ko‘pincha ramziy obrazlar orqali ham ifodalanadi. Eski surat, maktub, soat, daraxt, uy, yo‘l yoki unutilgan buyum qahramonning o‘tmishi bilan bog‘lanib, muayyan ma’naviy mazmun kasb etishi mumkin.

Bunday detallar xotirani bevosita bayon qilmasdan, uning ruhiy ta’sirini namoyon etadi.

Masalan, eski surat qahramon uchun o‘tgan kunlar, yo‘qotilgan insonlar yoki oilaviy munosabatlarning ramziga aylanishi mumkin. Daraxt obrazi esa avlodlar davomiyligi, ildiz va ma’naviy meros tushunchalarini ifodalashi ehtimol.

Ramziy detallar orqali xotira badiiy matnning ichki qatlamiga singib ketadi. O‘quvchi muayyan predmet yoki manzaraning ma’nosini qahramonning ruhiy holati bilan bog‘liq holda anglaydi. Natijada xotira asarning faqat mazmunida emas, balki obrazlar tizimi va badiiy shaklida ham namoyon bo‘ladi.

Xulosa

Hozirgi o‘zbek qissalarida tarixiy va milliy xotira insonning ma’naviy olamini, milliy o‘zligini va ijtimoiy tajribasini badiiy ifodalashning muhim vositasi sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Xotira orqali qahramonning shaxsiy hayoti xalqning tarixiy tajribasi, oilaviy qadriyatlar va avlodlar davomiyligi bilan bog‘lanadi.

Xotiraning badiiy vazifasi faqat o‘tmish voqealarini tiklash bilan cheklanmaydi. U zamon-makon munosabatlarini murakkablashtiradi, asarning kompozitsion qurilishiga ta’sir ko‘rsatadi va qahramonning bugungi hayotini anglashiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, xotira orqali tarixiy ong, milliy ruhiyat, ma’naviy meros va insoniy qadriyatlar badiiy talqin etiladi.

Demak, hozirgi o‘zbek qissalarida xotira individual ruhiy hodisadan kengroq mazmun kasb etib, milliy o‘zlikni anglash, tarixiy tajribani qayta idrok etish va insonning ma’naviy ildizlarini namoyon qilishga xizmat qiluvchi muhim estetik kategoriyaga aylanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Quronov D. *Adabiyotshunoslikka kirish*. – Toshkent: Akademnashr.
2. Umurov H. *Adabiyotshunoslik nazariyasi*. – Toshkent.
3. Ricoeur P. *Memory, History, Forgetting*. – Chicago: University of Chicago Press, 2004.
4. Assmann J. *Cultural Memory and Early Civilization*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
5. Halbwachs M. *On Collective Memory*. – Chicago: University of Chicago Press, 1992.
6. Bakhtin M. *The Dialogic Imagination: Four Essays*. – Austin: University of Texas Press, 1981.
7. Hoshimov O‘. *Tushda kechgan umrlar*. – Toshkent.